

KADIN KOOPERATİFLERİNDE YENİ ÜRÜN GELİŞTİRME SÜRECİ VE TASARIMCININ ROLÜ: KARABÜK ÜRETEK ELLER KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Ege KAYA KÖSE**
Prof. Dr. Dilek AKBULUT***

ÖZET

Türkiye’de girişim, işletme ve üretim olarak yapılanmış birçok kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu makale kadın kooperatiflerinde zanaat ve sürdürülebilirlik bağlamında yerel topluluklar ve tasarımcılar arasında iş birliğiyle yeni ürün geliştirme sürecinde tasarımcının etkin rollerinin belirlenmesi konu edinmiştir. Zanaatların tasarım yoluyla güçlendirilmesi çalışmaları literatürde yer alırken, sürecin tasarımcılar için nasıl işlenebileceği hakkında bilgi eksikliği bulunmaktadır. Kadın kooperatiflerinde zanaatların güçlendirilmesine yönelik tasarım müdahalelerinin belirlenmesinde işbirlikçi bir tasarım sürecinin aşamalarının açık olmaması, tasarımcıların süreçte rollerinin tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Kooperatif çatısı altında örgütlenen ve yerel üretim gerçekleştiren kadınların katılımcı olduğu tasarımcı ve zanaatkar iş birliği ile yeni ürün geliştirme süreci bir kadın kooperatifi örneği ile ele alınmıştır. Karabük Üreten Eller Kooperatifi’ne üye altı katılımcı ile iki hafta süren ve üç uygulamadan oluşan çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştay ses kaydı, alan notları, çevrimiçi grup görüşmeleri ve fotoğraflar ile belgelenmiştir. Çalıştay süresince tasarımcı olan araştırmacı, katılımcıların yeni ürün geliştirme sürecinde eylemin kolaylaştırılmasını, kolektif çalışmayı sağlayan ve katılımcıların sonuç ürünü görselleştirebilecekleri bir süreci tasarlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yerel üretim, Yeni ürün geliştirme, Kadın kooperatifleri, Tasarım müdahalesi.

Geliş Tarihi: 16.05.2022

Kabul Tarihi: 13.10.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

*Bu çalışma Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul edilmiş olan “Karabük Kadın Kooperatiflerinde Yerel Üretim Ölçeğinde Sürdürülebilir ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen bir Model Önerisi” başlıklı tez çalışmasından hazırlanmıştır.

**Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, egekayakose@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7121-5602

***Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, dilek.akblt@gmail.com, dilekakbulut@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1005-3395

THE PROCESS OF NEW PRODUCT DEVELOPMENT AND THE ROLE OF THE DESIGNER IN WOMEN'S COOPERATIVES: THE CASE OF KARABÜK URETEK ELLER COOPERATIVE*

Assist. Prof. Dr. Ege KAYA KÖSE**
Prof. Dr. Dilek AKBULUT***

ABSTRACT

This article focuses on determining the active roles of the designer in the new product development process by cooperating with local communities and designers in the context of craft and sustainability in women's cooperatives structured as enterprises, businesses, and production in Turkey. While studies of empowering crafts through design take place in the literature, there is a lack of information about how the process can be handled by designers. The lack of clarity in the stages of a collaborative design process in identifying design interventions for the empowerment of crafts in women's cooperatives reveals the necessity of defining the roles of designers in the process. The new product development process with the cooperation of designers and craftsmen, in which women who are organized under the roof of the cooperative and who carry out local production, are discussed with the example of a women's cooperative. A two-week workshop consisting of three applications was held with six members of the Karabük Uretek Eller Cooperative. The workshop was documented with audio recording, field notes, online group discussions, and photographs. The researcher, who was a designer during the workshop, designed a process that facilitates the action of the participants in the new product development process, ensures collective work and allows the participants to visualize the end product.

Keywords: Sustainability, Craft, New product development, Women's cooperative, Design intervention.

Received Date: 16.05.2022

Accepted Date: 13.10.2022

Article Types: Research Article

*This study was prepared from the thesis titled "A Model Proposal Adopting Sustainable and Participatory Design Approach at Local Production Scale in Karabük Women's Cooperatives", which was accepted as Gazi University Graduate School of Sciences Industrial Design PhD Thesis.

**Karabük University, Safranbolu Fethi Toker Faculty of Fine Arts and Design, Department of Industrial Design, egekayakose@outlook.com, ORCID: 0000-0002-7121-5602

***Gazi University, Faculty of Architecture, Department of Industrial Design, dilek.akblt@gmail.com, dilekakbulut@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1005-3395

1. GİRİŞ

Türkiye’de kadın emeğinin görünür kılınması ve kadınların iş gücüne girişimcilik aracılığıyla katılımın hız kazandığı doksanlı yıllardan günümüze (Özbay, 2015: 135; Çakır, Küçükkaya ve Çakır, 2019), sürdürülebilir yerel kalkınmada kadın girişimciliği ve kadın kooperatiflerine, işsizlik ve yoksulluk ile mücadele etmek gibi çeşitli misyonlar yüklenmektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için ise, mevcut beceriler ile sürdürülen yerel üretimin yerine, günümüz ihtiyaçlarına uyarlanabilecek yeni ürünlerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de emek yoğun çalışan kadınların yerel üretim ölçeğinde kolektif hareket etme ve katılımcı uygulamalarla üretime dahil olması örnekleri, ağırlıklı olarak ekonomik gelir elde etme amacıyla üretimin çeşitlendirilmesi ve beceri eğitimlerinin verilmesiyle meslek edindirme yönündedir. Mardin’de ve Salihli’de kadınların el sanatlarını daha iyi bir pazar bulabilmeleri için tasarlanmış ürünlere dönüştürülmesi (Kaya, 2011), Somada işlerini kaybeden madencilerin eşlerine ve mülteci kadınlara sürdürülebilir gelir sağlamak amacıyla gerçekleştirilen yerel üretim eğitimleri ve iş birliği uygulamaları (http 4) ve Ödemiş Kadın Kooperatifinde kumaş atölyesinde yerel becerilerin geleceğe aktarılması amacıyla geleneksel zanaat üretimi sürdürerek kadınların ekonomik olarak güçlü kılınması (Atalay, 2015) bu yaklaşımlara örnek verilebilir. Bu çalışmaların ortak noktası, dezavantajlı gruplarla gerçekleştirilen eğitimler ve iş birlikleri ile beceri gelişimi sağlayarak yerel üretimi sürdürebilme ve yeni ürün geliştirme amacını taşımalarıdır. Kolektif ve katılımcı uygulamaları içeren bu çalışmalarda yeni ürün geliştirme yaklaşımları değişiklik göstermektedir. Güncel teknolojik gelişmelere uygun üretim yöntemleri ile yerel malzemenin bir araya getirilmesi, yerel üretimin geleneksel olarak sürdürülmesi ya da

üretim teknikleri miras alınarak çağdaş üretim teknikleriyle yeni ürün geliştirilmesi yaklaşımları sonuç ürünü elde etmek için kullanılan farklı yöntemler olabilmektedir. Sürdürülebilir gelir elde etme amacıyla ortak bir yaklaşım sunan bu çalışmalarda, farklı yöntemler kullanılsa da sonuç çoğunlukla yeni bir ürün geliştirmek olmaktadır. Bu çalışmalarda sonuç kadar sürecin de sonuç ürüne ulaşmadaki etkisi göz önüne alındığında sürecin tanımının yapılması/ araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında, kadın emeği özelinde yeni ürün geliştirme sürecine ve bu süreçte tasarımcının etkin rollerine odaklanılmıştır.

1.1. Türkiye’de Kadın Kooperatifleri ve Yerel Üretim

Türkiye’de 2000’li yılların başında kadın kooperatifi hareketi kadın girişimcilerin talepleri doğrultusunda kadın işgücünün ekonomiye kazandırılması, geliştirilmesi, korunması ve kadının sosyal ve kültürel desteklenmesi amacıyla bir tabandan hareketle kurulmaya başlanmıştır (http 1). Diğer kooperatiflerden farklı olarak, kadın kooperatif modeli üretim becerilerinin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Kooperatifin amacı, ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve içindeki mal ve hizmetlerin pazarlama ihtiyaçlarını karşılamaktır (http 2). Kadınlara öğrenme imkânı ve sosyal dayanışma ortamı da yaratan kadın kooperatiflerinde, istihdama girememiş ya da kısıtlı katılım sağlamış kadınlara iş olanakları tanınmaktadır (http 3). Ancak ekonominin ve pazarın işleyişine tam olarak hâkim olmayan, geleneksel becerilere sahip, teknoloji kullanımı çok olmayan, işletme becerileri kısıtlı kadınlar, yapacakları işlere karar verirken, var olan becerileri ile hızla gerçekleştirebilecekleri işleri seçmek durumunda kalmaktadırlar (http 3). Kadın kooperatifleri çoğunlukla “kadın işi” olarak nitelendirilen alanlarda mal ve hizmet üretmektedirler. Bunun

Görsel 1. Karabük "Üreten Eller Kooperatifi" (Kaya Köse, 2019).

en temel nedeni, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların iş yönetecek yeterli beceriye sahip olmaması sebebiyle, paydaşların yapmayı bildikleri işlere yönelmeleridir (Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015). Kadın kooperatiflerinde "gelir getirici faaliyetler ve üretim; el işi ürünler, tekstil ve dokuma, gıda, tarımsal ve hayvansal ürünler, sabun gibi kozmetik ürünler ve hediyelik eşyalar" olarak belirtilmiştir (KEİG, 2018: 22).

1.2. Uygulama Alanının Tanımı: Karabük Üreten Eller Kooperatifi

Üreten Eller Kooperatifi (Görsel 1) 2015 yılında kurulmuştur. "Her ev bir atölye" fikri ile kurulan kooperatifin amacı, üreten ancak ürettiği ürünler için pazar bulamayan kadınları bir araya getirmek ve destek vermektir. Çalışma imkânı olmayan, aile bireylerine bakmakla yükümlü ya da bugüne kadar hiç çalışmamış kadınlardan oluşan bu yapılanmada kadınlar, aile büyüklerinden öğrendikleri geleneksel el işlerini ya da İşkur meslek edindirme kursları ve Halk Eğitim Merkezleri kurslarında öğrendikleri el sanatlarını evlerinde üreterek kooperatif mağazasında satışa sunmaktadırlar (Kooperatif Başkanı_G_31.08.2020).

Yörenin el sanatı ürünleri olan tel kırma, bindallı, Eflani çember bezi gibi el ürünleri üretimi kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ancak, geleneksel el sanatlarını sürdüren ya da çeşitli kurslar ile beceri edinen kadınların teknik

bilgilerine ek olarak günümüz ihtiyaçlarına uygun nesnelerin üretimine ihtiyaçları vardır. Bireysel üretim gerçekleştiren kadınlar, becerileri doğrultusunda aynı ürünleri tekrar ederek üretmektedirler.

2. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Tasarımcının ve kullanıcının değişen rolü, kullanıcı odaklı tasarımdan katılımcı ve birlikte tasarlama eylemine dönüşen sosyal yönleri de içeren bütüncül bir yaklaşıma doğru değişmektedir (Sanders, 2002; Sanders ve Stappers, 2008). Teknolojik gelişmeler ve insan merkezli tasarım uygulamalarındaki değişimler ile tasarımın odak noktası, bireyden kolektif yaratıcılığa kaymaktadır (Sanders, 2001). Sanders ve Stappers'e (2008) göre, ortak tasarlama eylemi, tasarım sürecinin her alanına uygulanabilen kolektif bir yaratıcılık olarak tanımlanabilir. Bu eylem yalnızca eğitimli tasarımcılar arasındaki iş birliğini ifade etmez, aynı zamanda tasarım sürecine, tasarım eğitimi almayan bireylerin de dahil edilmesini içermektedir. Tasarımcılar, iş birliği sürecinde, paydaşlar arasında bilgilerin aktarılmasında kolaylaştırıcı olarak hareket edebilirler ve üretimi optimize etmek için fırsatlar oluşturabilirler. Uygulamaya dayalı bu süreçte yalnızca sonuç ürünler yer almaz, bu ürünlerin oluşturulması için harcanan sürede katılımcıların uygulama hakkındaki düşünceleri ve eylem sırasında edindikleri bilgiler ve

bu çalışma için üç aşamadan oluşan bir çalıştay planı oluşturulmuştur. Çalıştayın metodolojik şeması Şekil 1'de eylem araştırmasıyla bir araya getirilerek hazırlanmıştır.

2.1. Verilerin Elde Edilmesi İçin Araçlar ve Yöntemler

Nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı araştırmada, veri toplama araçları olarak yarı-yapılandırılmış görüşme, araştırmacının notları (günlükleri), demografik verileri elde etmek amacıyla uygulanan anket çalışması (kişisel bilgi formu), yapılan uygulama sürecinin fotoğraf/ ses kaydı, çevrimiçi grup görüşmeleri ve katılımcıların sonuç ürünlerinin fotoğraflanarak görselleştirilmesi gibi verilerin toplanması araçları kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında araştırmacı ses kaydı ve not alma yöntemlerini bir arada kullanmıştır. Görüşmelerde katılımcıların sözel olmayan ifadeleri araştırmacı tarafından not alınarak betimlenmiştir.

Araştırmanın ev-eksenli üretim süreci ile kurgulanması, çalışmaların çevrimiçi görüntülü ve yazılı grup görüşmelerinde fotoğraf paylaşımı yapılmasına olanak tanımıştır. Katılımcıların yazılı iletişimlerine ek olarak fotoğraf paylaşımları, araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

Bireyler arasında iletişimin de öne çıktığı çalıştayda, küresel salgın sürecinde yüz yüze çalışmaya imkân tanımayan bir ortamda sosyal medya uygulaması "whatsapp" aracılığıyla çevrimiçi görüntülü ve görüntüsüz bireysel görüşmeler, çevrimiçi görüntülü ve yazılı odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, günümüz iletişim çağının bulunduğu nokta ile çalışmada, mevcut yöntemlere ek olarak yeni pratik yararları bulunan önceden oluşturulmuş ve birikmiş veri dışında özgün yeni bir araştırma yöntemi kurgulanmaya çalışılmıştır. Belirli sayıda katılımcının aynı anda belirli bir tema veya konu

hakkında görüşmek amacıyla yazılı, sözel ve görseller ile destekledikleri eşzamanlı odak grup görüşmeleri internet aracılığıyla sağlanmıştır.

2.2. Katılımcıların Belirlenmesi

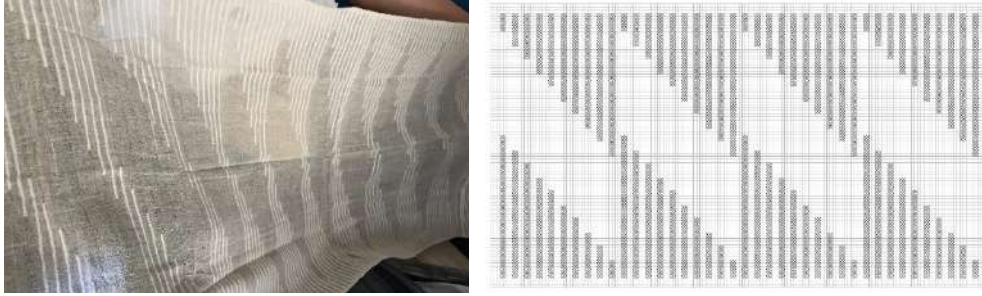
Kooperatif üyesi kadınlar becerileri ve kooperatif satış ofisine getirdikleri ürünlere göre kodlanmaktadır (Kooperatif Başkanı_G_31.08.2020). Kooperatif başkanı ile yapılan görüşme sonrasında, *kooperatif üye defterinde kayıtlı bulunan kişilerden dikiş-nakış-işleme-dokuma geçmiş deneyimi olan ya da geçmişte kooperatif ve halk eğitim merkezi iş birliği ile açılmış nakış eğitimi kurslarına katılan üyeler belirlenmiştir. Belirlenen üyeler arasından kooperatif ile iletişimi devamlı olan, eli işe yatkın, ürünleri satılan, çevrimiçi yazılı ya da sesli görüşmelerin gerçekleştirilebileceği, yeni bir çalışma içerisinde yer almaya gönüllü olabilecek kişiler* (Kooperatif Çalışanı Üye_G_31.08.2020) kooperatif satış ofisinde çalışan üye tarafından belirlenmiştir. Böylelikle altı katılımcıdan oluşan çalışma grubu belirlenmiştir. Araştırmanın uygulama adımına katılım sağlayabilecek 6 kooperatif üyesinin belirlenmesi ile uygulama adımı başlamıştır. Araştırmaya katılan kişi sayısına göre "KATILIMCI" kelimesi "KA" olarak kısaltılarak, katılımcılara sayısına göre verilecek çift haneli numaralandırma ile kodlanmıştır. Örnek; KA01, KA06...

3. ÇALIŞTAYLARIN ÖZETİ

Karabük Üreten Eller Kooperatifinde yerel malzemelerin sürdürülebilmesi için *çeşitli eğitimlerin verilmektedir. Ancak ürünlerin mevcut kullanım alanı dışında kullanımının gerçekleştirilememektedir* (Kooperatif Başkanı_G_31.08.2020). *Ayrıca kişilerin yeteneklerini basit olan ürünlere yönelik kullanımları sebebiyle, çeyizlikten öteye gidememiş* (Eğitmen_G_16.05.2020) ürünler üretilmektedir. Bu doğrultuda Karabük ilinde yerel zanaat ürünü olan Eflani Çember bezi (Görsel 2) sürdürülebilir

Görsel 2. Eflani çember bezi düz tezgâh dokuma ve motifli dokuma örnekleri.

Görsel 3. Eflani çember bezi şatır eteği motif örneği ve motif örneği çizimi.

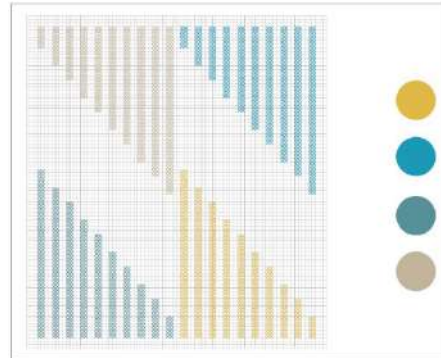
kalkınmada yerel malzemenin kullanılarak sürdürülebilir pazarlara uygun ürünlere dönüştürülebileceği fikri ile uygulamalarda kullanılmak üzere seçilmiştir.

Eflani çember bezinin ilk üreticisi dokuma tezgahında ipi kumaş haline getiren, dokumayı yapan kişidir. İkinci üretici ise dokunan kumaş üzerine işlemleri yapan, kullanım alanına göre kumaşı diken, şekil veren, süsleyen katılımcılardır. Uygulama sürecinde kullanılmak üzere seçilen örnek motif, düz dokuma bez üzerine belirlenen kanaviçe modeli olarak süslemenin yapılmasına olanak tanınması amacıyla dijital ortama aktarılmıştır. Araştırmacı, belirlenmiş olan motifi (Görsel 3) Adobe Illustrator programında ölçülendirilerek çizilmiştir.

3.1. Alan Çalışması: Uygulama-1

Çalıştayın ilk uygulaması, örnek bir model siparişi ile ev-eksenli üretim gerçekleştirilen kooperatifte, sürecin işleyişini öğrenmek amacıyla, araştırmacının katılımcı olarak katıldığı bir uygulama adımı olarak belirtilebilir.

Araştırmacı katılımcıların üreteceği motifi geliştirmiş ve yerel malzemenin tedarik edilmesini sağlamıştır (Görsel 4).

Görsel 4. İlk uygulamada üretilen motif ve uygulama kiti.

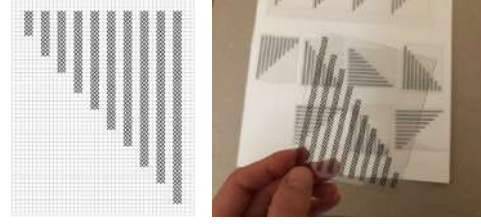
Uygulama süresince araştırmacı ve katılımcılar arasında çevrimiçi bireysel görüşmelerde bilgi ve deneyimin aktarılması sağlanması amacıyla görsellerle desteklenen yazılı metinler ile iletişim kurulmuştur. Üretim süreci sonunda katılımcılar, hazırlanmış örnek modeli birebir olarak (Görsel 5) uygulayabilmüşlerdir.

Görsel 5. Uygulama sonuç ürünleri (Soldan sağa KA01, KA02, KA03, KA04, KA05, KA06).

3.1.1. İkinci Uygulama Öncesi Modelin Belirlenmesine Yönelik Çalışmalar

Tasarımcı olan araştırmacı, tasarım eğitimi almamış katılımcıların özgün ve bireysel motif geliştirme süreçlerinde kullanılmak üzere hazırladığı modül ile, katılımcıların motif çeşitliliğini ve modüllerin dizilimlerindeki olasılıkları rahatlıkla görebilmelerini sağlamak için bir şablon hazırlamıştır. Birimlerin yatayda ve dikeyde yan yana, üst üste çeşitli kombinasyonlarla dizilmesine olanak verilecek biçimde oluşturulan modül (Görsel 6), araştırmacı tarafından çizilmiştir. 7x8.5 cm ölçülerinde olan modül asetat kağıdına çıktı alınmıştır. Katılımcıların her birine 10 adet modül ikinci uygulamada kullanılmak üzere teslim edilmiştir.

Görsel 6. İkinci uygulamada kullanılacak motif birimi ve asetat baskı.

3.2. Alan Çalışması: Uygulama-2

Katılımcıların mevcut becerileri doğrultusunda geliştirdikleri geleneksel ürünleri, günümüz ihtiyaçları doğrultusunda yeni ürünlere dönüştürülmesi amacıyla araştırmacı ikinci uygulama ile öncelikle özgün bir motifin (Görsel 7) oluşturulmasını planlamıştır. Yeniden bir motif geliştirmek yerine, Uygulama-1'de üretilen işlemeden motifin uyarlanması sebebi uygulama sonucunda ürünlerin karşılaştırılma imkânı vermesidir. Buna ek olarak kooperatif üyesi katılımcıların ev-eksenli gerçekleştirdikleri mevcut üretim sistemleri ile gelecek bireysel çalışmalarında benzer bir yaklaşım ile özgün motifler üretebilecek olmaları düşüncesidir.

Görsel 7. Bilgilendirme aşamasında katılımcıların motif oluşturma modül yerleşim örnekleri ve uygulama kiti.

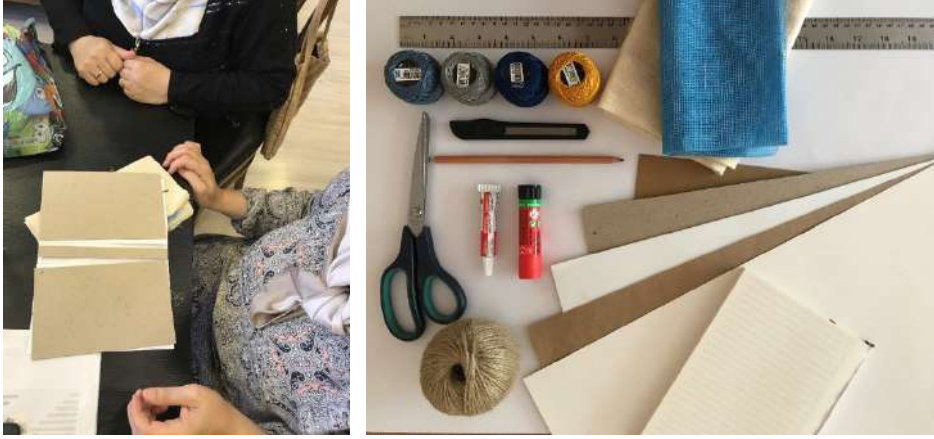
Tablo 1. Uygulama-2 sonucunda katılımcıların kişisel yaklaşımları.

Katılımcı	Motif (araştırmacı tarafından görselleştirilmiştir)	İşleme	Katılımcı katkısı (araştırmacı tarafından görselleştirilmiştir)
KA01			Motiflerin üst listede yerleştirilmesi ile yeni motif elde edilmiş (mevcut modül üzerinde biçimsel değişiklik yapılmamış)
KA02			
KA03			
KA04			Oryantasyon değiştirip aralıkları kaldırarak yeni bir biçim elde edilmiş (mevcut modül üzerinde biçimsel değişiklik yapılmamış)
KA05			Aynı renkler karşılıklı getirip aralıkları kaldırarak diyagonal çizgi haline getirilmiş (mevcut modül üzerinde biçimsel değişiklik yapılmamış)
KA06			

Katılımcılar uygulama-1 adımıyla bireysel olarak sosyal medya uygulaması-whatsapp aracılığıyla araştırmacıya süreci aktarmıştır. Uygulama-2 sürecinde ise tüm katılımcıların dahil olduğu bir whatsapp grubu oluşturulmuştur. Grup görüşmesi üzerinden yapılan uygulama örnekleri ve bu örneklere yapılan yorumlar ile katılımcıların birlikte yaratma eylemi (*co-design*) ile ortak bir amaç için çalışmalarını sürdürmeleri hedeflenmiştir. Çizelgede belirtildiği gibi 3 katılımcı (KA01, KA04, KA05), asetat modüllerden oluşturdukları motifleri (Tablo 1) doğrudan kullanmışlardır.

Uygulamaya katılan diğer katılımcılar (KA02, KA03, KA06) ise, modüller ile oluşturdukları motiflere (Tablo 1) kişisel

eklemler yapmışlardır. Katılımcılar işledikleri kanaviçe motiflerini nesnelere ve eylemlere benzetmişlerdir. Katılımcı KA02 uygulama sonrasında oluşturduğu motif için, “*çark gibi durması için motifin ortasına artı şeklinde işleme yaptım. Dönüyor gibi göründü bunu yapınca*” (KA02_G_14.09.2020) benzetmesini yapmıştır. Ayrıca aynı katılımcı motifin birimlerinin bir bölümünde “*farklı renk kullanarak dönme*” hissini artırdığını belirtmektedir. Katılımcılardan KA03 oluşturduğu ilk motif üzerinde “*eksiltmeler yaparak motif üzerinde dönme hissini*” (KA03_G_14.09.2020) verdiğini belirtmiştir. KA06 ise, simetrik bir motif üzerinde “*eşit sayıda ilmek azaltması ile asimetrik*” (KA03_G_14.09.2020) bir yeni motife ulaştığını belirtmiştir.

Görsel 8. Katılımcılara defter cilt yapım örneğinin gösterilmesi ve uygulama kiti.

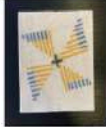

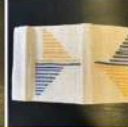
Görsel 9. Katılımcılara defter cildi örneklerinin gösterilmesi.

3.2.1. Üçüncü Uygulama Öncesi Bilgilendirme

Üç aşamadan oluşan çalıştayın son uygulamasında ikinci uygulama neticesinde katılımcıların oluşturduğu özgün motifleri kullanarak defter cildi oluşmaları beklenmiştir. Yerel bir malzemenin mevcut kullanım alanı dışında bir ürüne dönüştürülmesinin gerçekleştirilebilmesi için araştırmacının hazırlamış olduğu bilgilendirme sunumu yapılmıştır. Araştırmacı tarafından katılımcılara sunulmak üzere hazırlanan görseller üç ana tema çerçevesinde şekillendirilmiştir. Araştırmanın uygulama-2 sürecinde üretilen motif örneklerinin uygulama-3 için defter cildi oluşturma sürecinde

kullanılması yaklaşımıyla, öncelikle örnek motif kullanımlarının defter cildi üzerinde farklı alanlarında konumlandırılabilceği görseller paylaşılmıştır. Defter cildi oluşturmak için çeşitli dikiş yöntemleri örnekleri ile devam eden süreç, defterin açılıp kapanması ve uygulama kitinde (Görsel 8) de çeşitlendirilmiş olan farklı malzeme türleri kullanılarak ciltlenen ürün örneklerinin sunumu (Görsel 9) ile sonlandırılmıştır. Katılımcılara defter cilt örneklerinin fotoğraf olarak gösterilmesinin sebebi, katılımcıların zihninde örnek modellerin hatırladıkları kadarıyla bir rehber olabilmesidir. Böylelikle katılımcıların uygulama aşamasında özgünlüklerini kaybetmeyecekleri öngörülmüştür.

Tablo 2. Yeni ürün oluşturma sürecinde motifin ürüne uyarlanması.

Katılımcı	Uygulama-2	Uygulama-3		Katılımcı	Uygulama-2	Uygulama-3	
		Kapak	Tüm yüzey			Kapak	Tüm yüzey
KA01				KA04			
KA02				KA05			
KA03				KA06			

3.3. Alan Çalışması: Uygulama-3

Uygulama-3 iki adımdan oluşmaktadır. İlk adımda hazır bir defter içine uygun ciltlemenin oluşturulmasıdır. İkinci adım ise özgün bir çalışma sonucu üretilen motifin, ürüne dönüştürülmesinde defter cildiyle birlikte düşünülerek yeniden kurgulanmasıdır. Uygulamalar sonucunda elde edilen sonuç ürünler Tablo 2'de belirtilmektedir.

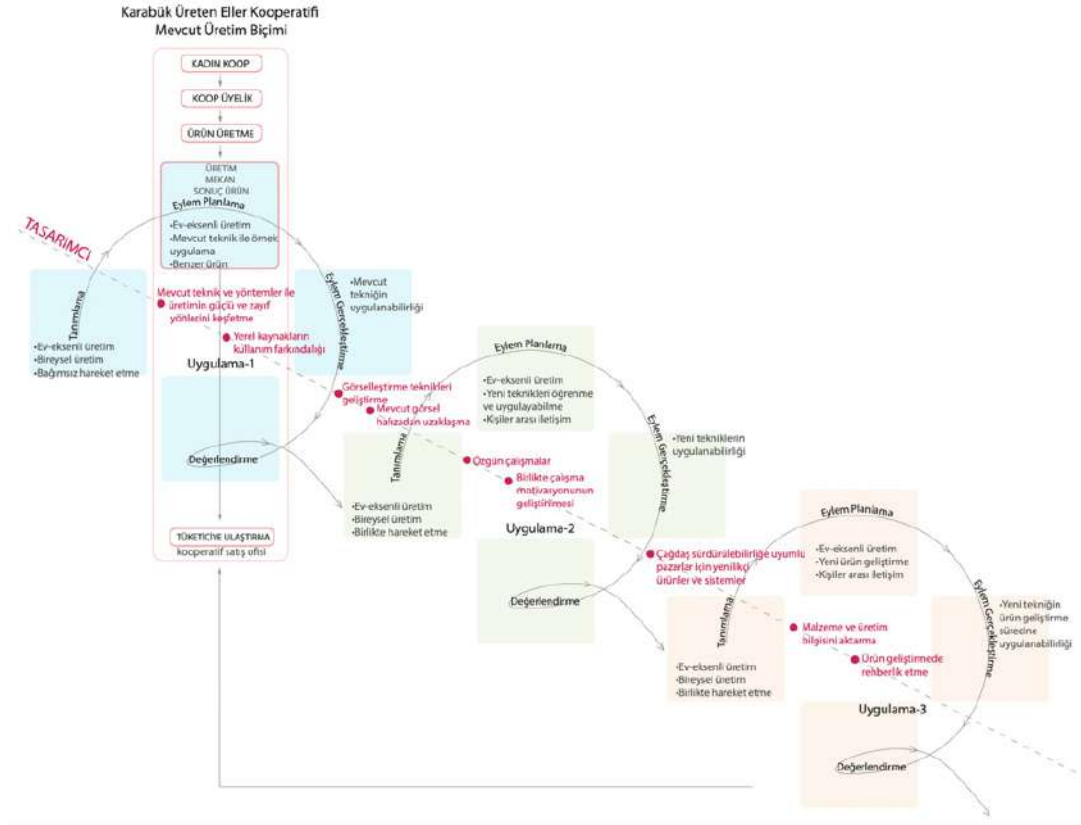
4. ÇALIŞMADA TASARIMCI-ARAŞTIRMACININ ÜSTLENDİĞİ ROLLER

Karabük Üreten Eller Kooperatif yapılanması incelendiğinde, kooperatife üye olan her kadının kendi becerileri doğrultusunda ev-eksenli, bireysel ve bağımsız hareket ettiği gözlemlenmiştir. Kooperatife üretim ise kadınların ev-eksenli ürettikleri nesnelere ve sipariş üzerine örnek modelin birebir uygulanması olarak iki biçimde gerçekleştirilmektedir. Kooperatif iş akışına uygun olarak sipariş üzerine örnek model uygulaması çalıştayan ilk adımı için uygun üretim yöntemi olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi, örnek model ile gerçekleştirilecek çalışmanın, bağımsız kişisel beceriler doğrultusunda

farklı ürünlerin üretimine göre daha doğru bir ölçüt olması ve süreç ve sonuç analizinin yapılabilirliğidir.

İlk uygulamada araştırmacı, yerel kaynakları araştırmak, kooperatif yapılanmasının tanımlanmasını sağlamak gibi görevler üstlenmiştir. Ayrıca tasarımcı olarak *yerel malzemenin motif örneklerinin yeniden uygulanmak üzere hazır duruma getirilmesi, vektörel çizimlerinin gerçekleştirilmesi ve gerekli malzemelerin tedarik edilmesi* gibi roller üstlenmiştir. Katılımcıların uygulama esnasında çevrimiçi görüşmelerinde araştırmacı rolü ile katılımcıların günlük çalışmalarının paylaşılması için iletişim kurma görevini üstlenmiştir.

Türkiye'de bulunan kadın kooperatiflerinde mevcut becerilerle rekabet gücü düşük ürünlerin üretilerek satışlarının gerçekleştirildiği bilgisi ile, uygulamanın ikinci aşamasında *özgün çalışmaların yapılabilmesi amaçlanmıştır*. Geçmiş becerilerini sürdüren katılımcıların *mevcut görsel hafızalarından uzaklaşması* amacıyla ikinci uygulama öncesinde tasarımcı olarak araştırmacı örnek motifin çeşitli kombinasyonlarla görselleştirilebileceği *yeni bir teknik* olarak çalışma modülleri geliştirmiştir.

Şekil 2. Karabük Üreten Eller Kooperatifinde çalıştay planı ve tasarımcının etkinliği.

Katılımcıların uygulama-2 sürecinde kullanacakları teknik, uygulamanın bilgilendirme adımıyla katılımcılara açıklanmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde araştırmacı, *modüllerin kullanılma biçimlerini katılımcılara sunmak, katılımcıların bireysel örnek çalışma yapmalarını sağlamak gibi öğretme-test etme süreçlerinde eğitmen rolünü üstlenmiştir*. Kooperatifin ev-eksenli üretiminde bireysel hareket eden üyelerinin *birlikte çalışma motivasyonunun geliştirilebilmesi* için araştırmacı, uygulama süresi boyunca katılımcıların çevrimiçi görüşmelerini sağlayabilecekleri bir ortam hazırlamıştır. Katılımcıların ev-eksenli üretim süreçlerinde birbirleri ile iletişim halinde çalışmalarını görsel ve metin olarak çevrimiçi grup görüşmelerinde paylaşmaları ile özgün motif geliştirme süreçlerinde, işbirlikçi olarak birlikte hareket

edebilmeleri sağlanmıştır.

Kadın kooperatiflerinde rekabet gücü düşük benzer ürün üretimlerinin gerçekleştirilmesi zanaat ürünü olsa dahi yeterli ilginin sağlanamaması, üretimin kapsadığı alanın yerelle sınırlandırılması, üyelerin yerel kalkınmayı sağlayabilecek girişimler olarak kadınların sosyo-ekonomik olarak güçlenmesini amaçlasa da üretim-tüketim ağının sürdürülebilirliğinin sağlanamaması sebebiyle gerçekleştirilemeyen hedefler olarak kalmasına sebep olmaktadır. Tüm bu durumlar kadın kooperatiflerinde rekabet gücü düşük mevcut ürünlerin güncel ihtiyaçlar doğrultusunda çağdaş ürünlere dönüştürülerek sürdürülebilirliğinin sağlanması noktasında araştırmacının katılımcılara yeni bir fikir sunma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple araştırmacı, kooperatif üretiminde çağdaş

*sürdürülebilirliğe uyumlu pazarlar için yenilikçi ürünler ve sistemler geliştirmek fikri ile üçüncü uygulamayı başlatmıştır. Hussain, Sanders ve Steinert (2012) tasarımcıların, gelişmekte olan ülkelerde katılımcı projeler üstlendiğinde amacın sadece mevcut bir sorunu “çözebilecek” bir ürün veya hizmet sunmak değil, aynı zamanda yerel insan kapasitesini geliştirmek, böylece gelecekteki tasarım projelerinin dışa bağımlı olmadan gerçekleştirilebilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Uygulama-3 süreci bilgilendirme adımında araştırmacı, katılımcılara gelecek çalışmalarında da kullanabilecekleri *malzeme ve üretim bilgisini* aktarmıştır. Buna ek olarak araştırmacı eğitmen olarak *ürün geliştirmede rehberlik etme* rolünü üstlenmiştir.*

Ev-eksenli olarak gerçekleştirilen uygulamada katılımcıların Uygulama-2 sürecinde kurdukları iletişim ağı, Uygulama-3’te de çevrimiçi grup görüşmeleri olarak devam etmiştir. Katılımcıların çevrimiçi grup görüşmelerinde tasarımcı rolünü üstlenen araştırmacı, katılımcılar arasında sözel ve görsel bilgilerin paylaşılması, fikir alış-verişi gibi roller üstlenerek sürecin katılımcılar ile iş birliği yapılarak sürdürülmesini sağlamıştır.

SONUÇ

Türkiye’de kadın kooperatiflerinde zanaatların tasarım aracılığıyla güçlendirilmesi yaklaşımları, literatürde elde edilen veriler doğrultusunda ağırlıklı olarak ekonomik gelir elde etme amaçlı üretimin çeşitlendirilmesi yönündedir. Böylelikle kayıt dışı çalışan kadınların istihdamının sağlanarak yoksullukla mücadele edilmesi ve ekonomik kalkınmaları gerçekleştirilmektedir. Kooperatif üyesi kadınların mevcut becerilerinin geliştirilmesi için verilen eğitimler halk eğitim merkezleri, İşkur, çeşitli ulusal ve uluslararası kalkınma ajansları ve STK’lar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Güçlendirme çalışmaları kadın kooperatifleri örneklerinde, tasarımcıların ağırlıklı olarak yer almadığı çalışmalar olarak literatürde geçmektedir. Güncel bir konu olarak,

tasarımın ilgi alanına son yıllarda giren kadın emeği ve yerel üretimlerin sürdürülebilirliği konusu, tasarımcı-zanaatkar ilişkisinin henüz tanımlanamadığı bir durumdadır. Çünkü, kooperatiflerin kuruluş amaçları, kuruluşlarına yardım eden çeşitli yapılar, üretilecek nesnelere üretilmesi için teşvikler verebilmekte, üretim kararlarına müdahale edebilmektedir.

Kadın kooperatifleri buluşmalarında tasarımın önemine vurgu yapılsa da küçük ölçekli üreticiler olarak kadın kooperatifleri, tasarımın varlığını bilmiyor ya da erişim sağlayamıyor durumdadır. Kooperatif özelinde güçlendirme çalışmaları her vaka için kooperatifin kurulumundan üyeliğe, bulunduğu coğrafi konumdan yerel malzeme çeşitliliğine, üretilen üründen tüketiciye ulaştırma yöntemine kadar farklı etkenler değerlendirilerek oluşturulmalıdır.

Karabük Üreten Eller Kooperatifinde gerçekleştirilen tüm uygulamalar analiz edildiğinde, tasarımcı her uygulamada ve uygulama süreci içerisinde araştırmacı, eğitmen, tasarımcı olmak üzere farklı etkin roller üstlenebilmektedir. Dolayısıyla, kooperatif özelinde tasarım yaklaşımlarının gerçekleştirilmesi, beklentiler doğrultusunda tasarımcının rollerinin farklılaşması durumu ortaya çıkarmaktadır. Buna ek olarak kooperatifler özelinde farklılaşan tasarım yaklaşımlarıyla, kooperatif içerisinde gerçekleşen uygulamalarda da tasarımın etkin rollerinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Karabük Üreten Eller Kooperatif uygulamasından hareketle kadın kooperatiflerinde tasarım eğitimi almamış katılımcılarla çalışan tasarımcılar için sürecin tanımlanabilmesi için gerekli olabilecek tespit ve öneriler aşağıda listelenmiştir:

1. Kadın kooperatifleri, kooperatifi oluşturan yapı ve kurumların beklentileri ve fikirleri ile şekillendirilmektedir (KEİG, 2018: 8). Bu sebeple

kadın kooperatif yapılarının öğrenilebilmesi için bilgi edinmek amacıyla tasarımcının çalışma ortamında katılımcılar ile vakit geçirmesi gerekmektedir.

- Öncelikle tasarım ve tasarımcı tanımlarının kadın kooperatifleri ile iş birliğinde açıklanması gereklidir.

- Araştırmacı/ tasarımcı, katılımcı tasarım uygulama planında katılımcılardan beklediği becerileri belirtmelidir.

- Tasarımcı, her uygulamada çalışmanın amacını açıkça dile getirmelidir.

2. Mevcut teknik ve yöntemlerle üretimin güçlü ve zayıf yönlerinin öğrenilebilmesi için öncelikle katılımcıların hâkim oldukları teknikler ile geliştirilmiş bir örnek çalışma yapılabilir. Böylelikle katılımcılar gelecek çalışma için de sürece adapte olabilirler.

- Katılımcıların mevcut becerileri ile şablon üzerinden üretim yapabilecekleri bir hazırlık çalışması yapılabilir. Katılımcıların gelecek çalışmalarda kullanacakları yerel malzemeye adapte olmaları sağlanabilir.

- Kooperatifin hitap ettiği pazara yönelik olarak ilk çalışma düzenlenebilir.

3. Tasarımcı, katılımcıların özgün çalışmalar yapabilmeleri için görselleştirme teknikleri ya da gösteri modeli oluşturabilir.

- Katılımcıların görsel hafızalarından uzaklaşmalarını sağlanabilir.

- Tasarımcı katılımcıların kişisel yaklaşımlarını sunmalarına izin vermelidir.

- Tasarımcının alanı terk etmesinden sonra katılımcılar çalışmalarını geliştirerek sürdürebilmelidir.

4. Birlikte çalışma motivasyonu geliştirilebilmelidir.

- Birlikte çalışılabilmesi için araç ve yöntemler

tasarlanabilir, iletişim ağı oluşturulabilir.

5. Tasarımcı, yerel malzeme kullanımı ile katılımcıların geliştirebilecekleri ürünlerin çeşitliliğini örnek bir çalışma ile teşvik edebilir.

- Tasarımcı, yerel malzeme ile ürünlerin oluşturulmasında geçmiş deneyimlerinden edindiği bilgileri katılımcılar ile paylaşabilir. Katılımcılara fikir vermesi amacıyla gösteri modelleri sunumu yapabilir.

- Tasarımcı, katılımcıların farklı malzemeler kullanmasına izin vermelidir.

6. Her uygulama sonrasında katılımcıların süreci nasıl geçirdikleri hakkında bilgi toplanmalıdır. Gelecek müdahale için bu bilgileri elde etmek önemlidir.

7. Uygulamalar sonunda yeni bir tüketici kitlesine hitap etmek için üretilen ürünler, kooperatif satış alanlarında yerel halk ile buluşturulabilir. Böylelikle, uygulamaya katılanların ve diğer kooperatif üyelerinin gelecek çalışmalar için motivasyonu artırılabilir.

KAYNAKLAR

- Atalay, D. (2015). Women's Collaboration for the Enhancement of Craft Culture in Contemporary Turkey. *Craft Research*, 6(2), 223-239.
- Balci, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler (On üçüncü Baskı)* Ankara: Pegem, 175-307.
- Burns, D. (2007). *Systemic Action Research: A Strategy for Whole Systems Change*. Bristol, England: Policy Press, 12-49.
- Çakır, F., Küçükaya, H. ve Çakır, M. (2019). İstihdam Açısından Kadın Girişimciliğin Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. IV Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt-I. 426-437.
- Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodzicki, M. (2015). *Türkiye'de Kadın Kooperatifleri'nin Mevcut Durumu*, The World Bank, 7-104.
- Eğitmen (2020). *Kişisel Görüşme*, 16 Mayıs 2020, Safranbolu.
- Hussain, S., Sanders, E. B.-N., and Steinert, M. (2012). *Participatory Design with Marginalized People in Developing Countries: Challenges and Opportunities Experienced in a Field Study in Cambodia*. *International Journal of Design*, 6(2).
- Johnson, A. (2019). *Eylem Araştırması El Kitabı*. (Çev.Uzuner Y. Ve Özten Anay, M.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi [KEİG] (2018)*. Kadın Kooperatifleri Kılavuzu (Birinci Baskı) İstanbul: Hazal Matbaa, 5-30.
- Kaya, Ç. (2011). *Designer As Enabler: A Methodology of Intervention for Designers*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kooperatif Başkanı (2020). *Kişisel Görüşme*, 31 Ağustos 2020, Karabük.
- Kooperatif Çalışan Üye (2020). *Kişisel Görüşme*, 31 Ağustos 2020, Karabük.
- Kooperatif Katılımcı (2020). *Katılımcılarla Kişisel Görüşmeler*, 14 Eylül 2020, Karabük.
- Manzini, E. (2007). *The Scenario of a Multi-local Society: Creative Communities, Active Networks and Enabling Solutions*, İçinde Jonathan Chapman, J., Gant, N. (edt), *Designers, Visonaries and Other Stories*, Earthscan, London, 76-86.
- Manzini, E. (2010). *Small, Local, Open and Connected: Design Research Topics in the Age of Networks and Sustainability*, *Journal of Design Strategies*, 4 (1).
- Özbay, F. (2015). *Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. İçinde 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (haz. Şirin Tekeli)*. İstanbul: İletişim, 115-140.
- Sanders, E.B.-N. (2001). *Collective creativity*. *LOOP: The AIGA Journal of Interaction Design Education*, (3) 1-6.
- Sanders, E. B. N. (2002). *From User-Centered to Participatory Design Approaches*. İçinde J. Frascara (Eds.), *Design and the Social Sciences: Making Connections*. London: Taylor & Francis, 1-8.
- Sanders, E.B.-N. ve Stappers, P.J. (2008). *Co-creation and the New Landscapes of Design*. *CoDesign*, 4(1), 5-18.
- Susman, G. I. ve Evered, R. D. (1978). *An Assessment of the Scientific Merits of Action Research*. *Administrative Science Quarterly* 23, 582-603.

İnternet Kaynakları

- http 1. <https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0eed13b876180c773fbb/Kooperatifçilik%20ve%20Kadın%20Kooperatifleri%20Kitapçık%2018.12.2012.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2022).
- http 2. <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e45e13b87639ac9e02dc/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2022).
- http 3. https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/5_Kadın%20Kooperatifleri%20Bulus%CC%A7mas%C4%B1%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- http 4. <http://www.designersunited.org/index.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Ege Kaya Köse kişisel arşiv, 2020.